

ПАРАЛЕЛІЗМ ЯК ПОЕТИЧНА МОДЕЛЬ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВИРАЗНОСТІ ТА ДЖЕРЕЛА ЇЇ ПОХОДЖЕННЯ

І. Костанда

У ході перекладу китайських поетичних текстів нашу увагу привернуло таке явище як паралелізм теоретичному обґрунтуванню та дослідженню якого присвячена подана робота. Мета роботи, по-перше, у тому, щоб розкрити поняття паралелізм для китайської та світової літератури, а по-друге, визначити чому саме цей засіб був поширеним у китайських поезіях. Але перед тим як почати розгляд паралелізму у китайських віршах ми розглянемо це явище у світовій літературі та надамо йому визначення згідно світовій літературі, та якщо це можливо проведемо аналогії та спробуємо порівняти сприйняття та функції паралелізму у китайській та у світовій поезії. Аналізом природи паралелізму займалися багато видатних літературознавців та лінгвістів. Завдяки тому, що європейське поняття паралелізм записане літерами (абстрактними знаками, за якими закріплене звучання, а не значення), через які не можна зрозуміти зміст терміну. Тому у європейській літературознавчій традиції існує велика кількість визначень, пояснень та інтерпретацій змісту цього явища. Усі визначення, зрозуміло, мають східні риси, але кожен дослідник розглядає цей термін зі своєї точки зору, додає до визначення своє бачення проблеми. У китайській мові навпаки, визначення кожного окремого виду паралелізму закріплене вже власне у назві, тобто назва є так би мовити “кодом” до розуміння кожного окремого виду паралелізму. Та назва не лише дає визначення, у ній також відбивається те, як сприймає китаєць різні види паралелізму, віддзеркалюються його світоглядні принципи та є пояснення тому, чому саме паралелізм був обраний китайською літературною традицією як один з головних мовних засобів. Та чи відрізняються сприйняття паралелізму та схеми його побудови від схем побудови та сприйняття цього явища у різних народів, чи виконує паралелізм ту ж саму функцію у різних мовах, та чи використовується він з однаковою цілю? На ці запитання ми спробуємо відповісти у ході роботи проаналізувавши історію цього явища, зробивши детальний аналіз різновидів паралелізму та засобів його створення у китайській та європейській літературній традиціях.

Поетичні моделі, у яких обов’язкова чи дуже бажана, наявність схожості мовних рядів, що слідує один за одним, широко поширені у мовах світу та являють собою матеріал для вивчення мови поезії та мови взагалі.

Першим привернув до себе увагу у Європі біблійський паралелізм.

Лаут був першим хто дав визначення паралелізму, та привів середньовічну плутанину у щось схоже на порядок. Його роботи базувались на роботах двох його попередників, які поклали фундамент для того, що збудував Р. Лаут і що принесло йому світове визнання та авторитет. Р. Лаут так визначив паралелізм: “Співвідношення віршів чи строк друг другу, я називаю паралелізмом, коли вживається твердження, а до нього примикає наступне або ж наступне має виводитися з нього, еквівалентне чи контрастне за змістом, але ідентичне за граматичною конструкцією, таке явище я називаю паралельними строками, а слова та фрази, що відповідні одне іншому у відповідних строках називаються паралельними ” [1, 45]

Окрім того він поділив паралелізм на семантичний та синтаксичний, але більшість праць була написана про синтаксичний паралелізм. Р.Лаут виділив три типи паралелізму: синонімічний, антитичний та синтаксичний.

Синонімічний паралелізм – однакові думки висловлюються різними засобами та різними словами, одне висловлюється двічі. Існує два виду такого паралелізму “внутрішній” та “зовнішній”.

Антитичний паралелізм. При такому виді паралелізму не завжди дві строфи кажуть протилежну думку, частіше у двох строфах завдяки антонімам за змістом словам висловлюється одна думка.

Однак з системою класифікації паралелізмів, що запропонував Р. Лаут, виникли труднощі: вона(система) не завжди могла класифікувати паралелізм та віднести його до якогось певного типу. До того ж не було чітких критеріїв для визначення терміну “синтетичний паралелізм”, його почали називати “garbage can” (англ. послівно “смітний бак”): усі ці типи паралелізму, що не підходили під визначення синонімічний та антитичний паралелізм, відносили до синтетичного типу. Це було першим недоліком цієї системи, іншим недоліком було те, що синонімічний та антитичний типи паралелізмів по суті виявились однаковими. У двох цих типах різними засобами стверджується одна думка: у синонімічному типі завдяки спільності, у антитичному типі завдяки розбіжності. Тому вони не мають суттєвої різниці. Відмінності у змісті паралелізмів та у граматичній побудові підказували, на що треба звернути увагу при визначенні типів паралелізмів. Виникло дві точки зору:

- розрізнявати паралелізм за граматично та синтаксичною побудовою;
- розрізнявати за семантикою.

Окрім того існувала думка, що трьох віще означених типів паралелізмів не досить, тому виник такий тип паралелізму як – емблематичний паралелізм. Розкриємо його визначення з такого прикладу:

As the deer pants for water,
So my heart longs after you.

(англ. послівно “Як олень тягнеться до води, так і моє серце тягнеться до Тебе.”)

У цьому прикладі “deer”(англ. “олень”) виступає емблемою, а його дія “pants for water” (англ. “тягнеться до води”), те що він тягнеться до води є емблемою того, як серце тягнеться до Бога.

Іншою, запропонованою категорією був репетитивний паралелізм (англ. “repetitive parallelism”) чи кліматичний паралелізм (англ. “climatic parallelism”) або ступінчатий (англ. “step-ladder parallelism”). У такому типі паралелізму рядки повторюються та “надбудовуються”, тобто розширюються за змістом.

Існував ще один різновид паралелізму – хаїзм або хаїзматичний паралелізм. Так він був названий по літері грецького алфавіту “X”, що має вигляд перехрестя. Котрий має у собі інверсію послідовності понять. Якщо розбити рядки за секторами ABC та A2 B2 C2, то при складанні такого типу паралелізму вони[сектори] будуть у такий послідовності: A B C та C2 B2 A2.

Існували інші погляди на явище паралелізму. Наприклад Джеймс Кугел критикував типи паралелізму запропоновані Лаутом. Розглянемо також яке визначення він дає паралелізму. Він визначає його як паралелізм “підкріплення твердження” або (англ. “seconding sequence” досл. “вторизація послідовності”). На його думку суть паралелізму у більш точному та повному поясненні: друге твердження посилює думку першого. Коли ви вбиваєте цвях, то спочатку робите попередній удар, а потім вбиваєте цвях одним потужним ударом. Побудова паралелізму у біблейських віршах також схожа на вбивання цвяху у стіну [3].

Питання паралелізму було поставлено на принципово новий рівень Томасом Бойсом. Він вийшов за рамки відповідностей слів та строк, але розвив тему

відповідності між subject-matter (англ. змістом) та thruth (англ. істиною) Божого Слова.

В 1851р. Ричард Байли Рой зробив велике досягнення відродив предмет багато численних робіт у своїй публікації “An Analytical Arrangement of the Holy Scriptures according to the principles developed under the name of Parallelism in the writings of Bishop Lowth, Bishop Jebb, and the Rev. Thomas Boys.” (англ. “Аналітична класифікація Священного Писання згідно з принципами, що розвиваються під назвою паралелізм у роботах єпископа Лаута, єпископа Джеба та у огляді Томаса Бойса”) [3].

Окрім Біблії паралелізм присутній також у текстах карело-фінської народної поезії, Штейниц прослідив цю проблему у своїх працях. Перші згадки про фінський поетичний паралелізм йдуть від порівняння з біблейською поезією. Перші схожості цих двох моделей були опубліковані Каянусом та Юсленіусом набагато раніше за роботи Лаута [4].

Існує також такий вид паралелізму як граматичний. Єдина у індоєвропейському мирі жива усна традиція, у якій граматичний паралелізм використовується, як основний засіб послідовного співвідношення віршів є руська народна поезія. На діалектичну природу паралелізму вказав ще А.Н. Веселовський: “Дело идет не об отождествлении человеческой жизни с природною и не о сравнении, предполагающем сознание раздельности сравниваемых предметов, а о сопоставлении по признаку действия”¹. Дослідник Р. Аустерлитс так визначає паралелізм: “Два сегмента (стиха) можуть считаться параллельными, если они тождественны, за исключением какой-либо их части, занимающей в обоих сегментах относительно ту же позицию”.

Розглянемо види паралелізму, які існували у китайській поезії. Нами було досліджено різновиди паралелізму, а також правила його вживання у вірші. Китайські літературознавці поділяють паралелізм на декілька видів.

I. Точний паралелізм.

Точний паралелізм потребує, щоб повнозначні або службові слова, що протиставляються у двох строфах, належати до однакових лексичних систем, тобто до груп, які об'єднують один клас предметів, явищ, понять, дій та ін., а також на точну граматичну симетрію побудови строф вірша. Розглянемо докладніше умови складання цього виду паралелізму:

1. Граматична симетрія строф при складання точного паралелізму. Але, поперше, у зв'язку з особливостями китайської мови, на роз'яснення потребує сам термін “граматика”. Загальне значення терміну граматики: функціонування значущих одиниць мови на різних рівнях її[мови] структури, дослідження закономірностей змінення слів та принципи їх об'єднання при побудові висловлювання. Проте, китайській мові притаманний аналітичний спосіб вираження граматичних значень, тобто характерна морфологічна незмінність слова(у вен'яні взагалі та у мові доби Тан зокрема, більшу частку слів склали слова з одного ієрогліфа, тому відсутність морфологічних змін прибирає чіткі розрізнення між частинами мови) та використання службових елементів, які, при сполучанні з повнозначними лексичними одиницями, утворюють складні граматичні форми. Отже, під граматику, у китайській мові, через відсутність частин мови, мається на увазі:

- розташування ієрогліфів у реченні;
- вживання спеціальних службових слів, що вказують на відношення лексичних одиниць між собою.

Тобто під граматичною симетрією мається на увазі, що розташування ієрогліфів та вживання службових слів у строфах, що складають паралелізм повинно бути однаковим. Дві строфи мають однакову побудову та кожен ієрогліф однієї строфи виконує таку ж граматичну функцію, як і симетричний йому ієрогліф другої строфи.

2. Повнозначні або службові слова, що протиставляються у двох строфах, повинні належати до однакових лексичних систем, тобто до груп, які об'єднують один клас предметів, явищ, понять, дій та інш.. До повнозначних слів у мові доби Тан належать :

- ієрогліфи з предметним значенням;
- ієрогліфи з зі значенням характеристики людини, предмету, явища та ін.;
- ієрогліфи, що позначають дію.

Ієрогліфи з предметним значенням, при складанні точного паралелізму, можна поділити на такі класи:

1. Небесні тіла та явища (приклад: протиставляються сонце та місяць);
2. Пори року, роки, загальні назви часу доби (приклад: протиставляються рік та сезон; ранок та вечір);
3. Загальні географічні назви(приклад: протиставляються гори та води; великі та маленькі ріки);
4. Загальні назви будівель, кімнат(приклад: протиставляється вежа та башта; двір та господарство);
5. Посуд (приклад: протиставляються склянка та чашка);
6. Зброя (приклад: протиставляються ніж та меч);
7. Одяг (приклад: протиставляються одяг та головний убір; шарф або косинка та стрічка);
8. Їжа, напої (приклад: протиставляються чай та вино; їжа та страва);
9. Письмове приладдя (приклад: протиставляються кисть та туш, бумага та тушечниця);
10. Літературна термінологія (приклад: протиставляються вірші та римована проза);
11. Рослиність(приклад: протиставляються трави та дерева; персик та абрикос);
12. Птиці, тварини, комахи, риби (приклад: протиставляються черепаха та дракон);
13. Людське тіло та душа (приклад: протиставляються тіло та душа; руки та ноги);
14. Емоції, почуття та моральні властивості, здатності (приклад: протиставляються мораль та добропорядність; здібність та почуття);
15. Загальні назви для рідні (приклад: протиставляються батько та син; старший брат та молодший брат).

Слід відмітити особливість точного паралелізму, яка складає одну з труднощів перекладу: існує ряд ієрогліфів, які у культурі Китаю традиційно протиставляються або мають синонімічний зміст, тобто декотрим ієрогліфам притаманне традиційне поетичне значення та традиційне поетичне використання, тому їх вживання зазвичай також розглядається як точне. Розглянемо та пояснимо вживання таких ієрогліфів:

1. 有/无 є немає
2. 实/虚 правда неправда
3. 作赋/观书 складати римовану прозу читати книжки
4. 绿窗/朱户 зелене вікно червоні ворота
5. 宝马/香车 дорогоцінний кінь
6. 伯乐马/浩然 кінь осел
7. 戈雁/求鱼
8. 终/始 кінець початок
9. 疾/徐 швидко повільно
10. 短褐/华裾
11. 六朝/三国 Шість Династій Трицарство
12. 天祿/石渠
13. 千字棘/八行书

14. 花残无戏蝶/藻密有潜鱼
15. 麟/凤
16. 鳖/鱼
17. 内史/中书
18. 犁锄/耒耜
19. 犀角带/象牙梳
20. 驷马/安车
21. 诗/酒
22. 花/鸟

Ієрогліфи з зі значенням характеристики людини, предмету, явища та інш., можна поділити на такі класи:

- по розміру(приклад: протиставляються великий та маленький);
- по віку (приклад: старий та молодий);
- по кольору (приклад: яскравий та тьмянний; слід таку відзначити таку особливість, що у культурі Китаю традиційно протиставляються червоний та зелений кольори);
- за вагою у прямому та переносному значеннях (приклад: тяжкий та легкий);
- по зовнішньому виду (приклад: красивий та негарний);
- по внутрішнім якостям (приклад: ледачий та працелюбний).

Ієрогліфи, що позначають дію, при складанні точного паралелізму не завжди протиставляються, їх можна поділити за трьома основними ознаками:

- ієрогліфи, що вказують на засіб руху (приклад: протиставляються ходити та летіти; йти та їхати; йти та бігти);
- ієрогліфи, що вказують на самостійну або несамостійну дію(приклад: протиставляються йти та вести; їхати та везти);
- ієрогліфи, що вказують на напрям руху (приклад: протиставляються підійти та відійти, вверх та вниз).

До службових слів, що складають паралелізм, у мові доби Тан належать:

- ієрогліфи, що вказують на ознаку дії (приклад: протиставляються швидко та повільно; важко та легко);
- числівники(протиставляються числівник числівнику, без вираховування числа позначеного ієрогліфом, приклад: три та два);
- лічильні слова(протиставляються так само як числівники);
- сполучник, прийменник та модальні частки, що вказують на інтонацію (протиставляються сполучники сполучникам, прийменники прийменникам та ін., приклад: и та й).

Треба зауважити, що займенники у мові доби Тан також відносяться до службових слів, та при складанні паралелізму протиставляються істоти та неістоти, приклад: він та воно.

II. Розширений паралелізм.

Має граматичну симетрію строф, але повнозначні слова протиставляються без урахування їх належності до якоїсь лексичної системи, але треба, щоб ці слова належать до однієї групи повнозначних слів, тобто ієрогліфи з предметним значенням протиставляються ієрогліфам з предметним значенням, ієрогліфи з зі значенням характеристики людини, предмету, явища та інш. протиставляються ієрогліфам зі значенням характеристики людини, предмету, явища та інш..

III. Паралелізм за схожістю.

Ієрогліфи з предметним значенням, що мають протиставлятися, належать східних класів предметів, явищ, понять та ін. Так наприклад небесні тіла та яви-

ща протиставляються порам року, рокам, загальним назвам часу доби, загальні географічні назви протиставляються назвам будівель, кімнат, меблі протиставляються одягу, рослинність протиставляється птицям, тваринам, комахам, риbam.

IV. Паралелізм в одній строфі.

Окремі ієрогліфи, або словосполучення однієї строфи складають паралелізм з ієрогліфами, словосполученнями цієї ж строфи.

Якщо виходити з всього вище написаного ми можемо взяти на себе відповідальність заявити, що паралелізмом називається взагалі усіляке свідоме та підсвідоме створення паралелей та немає значення чи будуть це паралелі між поняттями, ідеями, явищами чи ситуаціями, умовно ми будемо називати ці поняття, ідеї, явища тощо об'єктами. Будуть об'єкти знаходитися у композиційних або опозиційних стосунках визначається індивідуальним ставленням людини до об'єктів або факторами, що впливають на людину зовні. У нашій свідомості присутня велика кількість сформованих або лише у стадії формування протилежностей та збіжностей, опозицій та композицій, різниця між якими виявляється шляхом зіставлення та порівняння.[2; 3] Щоб підкреслити схожість чи відмінність об'єктів та зробити їх доступними для сприйняття інших треба не лише протиставити, описати та зобразити об'єкти, а ще примусити сприймаючого осмислити та зрозуміти суть їх протиставлення, пояснити їх собі, це стає можливим завдяки формі висловлювання.

Треба означити, що у паралелізмі автор не пояснює додатково суть протиставлення, головна ідея, яку ілюструє протиставлення об'єктів залишається "по за кадром", один об'єкт познається через інший та висновки з цього пізнання залишаються поза текстом, тобто читач повинен сам здогадатися о суті протиставлення чи зіставлення.

Зробимо відступ та задамося запитанням, чи можна висловити ту ж саму ідею, для розкриття якої протиставляються об'єкти, іншими словами. Так можна, але чому вибирають саме паралелізм? Не лише тому, що без нього зникає краса тексту, образність тощо, але й тому, що,

- по-перше, недовомленість іноді краще розуміється за докладне пояснення, завдяки їй значно поширюються межі змісту, та підключається уява;

- по-друге, один об'єкт завжди легше собі пояснити порівнюючи його з іншим та виявляючи збіжності або навпаки протилежності. Таким чином виникає не один рівень сприйняття, а декілька, які впливають один на одного, поглиблюють зміст один одного. Тобто ідея стає виразною.

Завдяки двом вище означеним аспектам, паралелізм як прийом, так чи інакше, присутній майже у всіх світових літературних традиціях. Однак у китайській він стає одним з головних прийомів, що використовується майже у всіх різновидах прози, та практично стає обов'язковим у поезії. Чому ж так трапилось? Бо є, ще й третій аспект – виразність, який виходить з перших двох. Як ми бачимо, аналізу одних засобів створення паралелізму не достатньо для того, щоб зрозуміти чому саме паралелізм був обраний одним з головних прийомів китайської мовної традиції взагалі та літературної зокрема. Але, все одно ясно без заперечень, що без засобів створення не буде і прийому, який ми називаємо паралелізм, без цих самих засобів зникає виразність самої ідеї, думки, хоча сама ідея і залишається. Можемо зробити висновки:

- по-перше, завдяки засобам створюється виразність, для того хто сприймає паралелізм, саме виразність є тим фактором, завдяки якому ідея розуміється та сприймається слухачем;

- по-друге, саме виразність є головною причиною використання цього прийому, для того хто створює паралелізм.

Таким чином, ми наберемося сміливості заявити, що не всі мовні засоби наділені однаковою виразністю для різних народів у різних мовах. Тобто, від того, наскільки ідея поглиблюється та стає зрозумілою від того у якій формі вона подана, іншими словами, наскільки форма зробила цю ідею виразною у одній мові, залежить частота її [форми] використання у цій мові. Виразність, у одній мові, впливає на віддання переваги одним мовним засобам перед іншими. Виразність виражається засобами, залежить від того наскільки повністю, якомога глибше буде сприйнята подана ідея слухачем, має за основу шкалу цінностей, менталітет, світоглядні принципи сформовані нацією взагалі та окремою людиною зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jakobson R. Linguistics and poetics // *Style in Language* / ed. by Thomas A. Sebeok. – Cambridge, Mass., 1960. – 369 p.
2. Лотман М. К основаниям моделирующей поэтики // *Academic Electronic Journal in Slavic Studies* / <http://TorontoSlavicQuarterly.com/>
3. <http://www.desnitsky.ru>
4. Материалы по теории языка и литературы. Грамматический параллелизм и его русские аспекты // Якобсон Р. О. Работы по поэтике. <http://philologos.narod.ru/>